

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 141.32

**ОСОБЛИВІ ДЕТЕРМІНАНТИ
ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ***SPECIAL DETERMINANTS
OF POLITICAL CHOICE***Гіоане І. М.,**здобувач, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: zhzhkot@gmail.com**Gioane I. M.,**applicant, National Pedagogical
Dragomanov University (Kyiv, Ukraine),
e-mail: zhzhkot@gmail.com

Політичний вибір як процес вибору варіантів політичної діяльності здійснюється під впливом різноманітних чинників, серед яких важлива роль належить соціально-політичній ситуації, конфігурації політичних сил, а також політичним традиціям, що домінують тощо. Вибір є результатом розуміння взаємодії цих чинників, або ж як наслідок дії найбільш впливового серед них. В залежності від рефлексії чинників, усвідомлення суб'єктом власної відповідальності, вибір може бути істинним (результативним) або ж хибним. Автор підкреслює необхідність врахування викликів різних груп чинників, розпочинаючи з ситуації, що склалась, до можливих прихованих чинників, які вступають у силу тільки при наявності певних змін ситуації під впливом реалізації політичного вибору.

Ключові слова: людина, політика, політичний вибір, культура.

Political choice as a process of choosing political options is carried out under the influence of various factors, among which an important role belongs to the socio-political situation, the configuration of political forces, as well as to the dominant political traditions, etc. The choice is the result of understanding the interaction of these factors, or as a consequence of the most influential among them. Depending on the reflection of factors, awareness of the subject of own responsibility, the choice may be true (productive) or false. The author emphasizes the need to take into account the challenges of various groups of factors, starting with the situation, to the possible hidden factors that come into force only if there are certain changes in the situation under the influence of the implementation of political choices.

Keywords: man, politics, political choice, culture.

Оскільки об'єктивні умови, що склалися у країні, підштовхують до певного рішення всіх суб'єктів суспільно-політичних процесів, важливим чинником, каталізатором політичного вибору особистості є соціально-політична ситуація у державі. З цього приводу науковці наголошують, що про політичний вибір (як акт) варто говорити, коли має місце спеціально організована ситуація, в якій індивід зобов'язаний враховувати об'єктивно існуючу дійсність (зробити вибір), прийняти рішення і взяти відповідальність за це рішення. Коли йдеться про вибір особистості, як її позицію щодо існуючої соціально-політичної дійсності, то розглядається насамперед залученість до інтеграційних і суспільно-політичних процесів

суспільства. Обидва ці вибори взаємозалежні [1, с. 39].

Наприклад, соціально-політична ситуація багато в чому визначає політичний вибір особистості під час електоральної кампанії. На думку С. Походенко, коли ми говоримо про політичний вибір як акт прояву електоральної активності перш за все маємо на увазі певний усвідомлений вчинок в день голосування. Певна частина виборців дійсно робить свій політичний вибір безпосередньо на виборчій дільниці, але таких людей не дуже багато. Для більшості виборців такий вчинок є результатом певного політичного вибору, який було зроблено раніше. З політологічної точки зору саме цей акт є найбільш цікавим, бо він має значення об'єктивації пануючих в с суспільстві політико-ідеологічних орієнтацій і настанов, рівня політичної культури, ефективності проведених виборчих кампаній, загального ставлення до влади [2, с. 30].

Як відомо соціально-політична ситуація у країні може бути стабільною, або навпаки демонструвати ознаки кризи, наявності різноманітних ризиків для певних соціальних верств населення. Саме від того, наскільки соціально-політична дійсність є стабільною або ризикованою для суб'єкта соціальних відносин, буде залежати його політичний вибір.

Варто зауважити, що політичний ризик залежить від розвитку геополітичної ситуації, стану політичної системи та системи державного управління, їх відповідності (невідповідності) геополітичній та соціально-економічній ситуації країни, діяльності держави. Політичні ризики спекулятивні за своєю природою, можуть створювати шанс при позитивній реалізації або приносити шкоду при негативній. У свою чергу політичну стабільність розглядають як динамічний стан відносин всередині країни, так і зовнішньоекономічних відносин, які дозволяють соціально-політичній системі зберігати свої якісні базові характеристики, основні напрямки та тенденції розвитку. Важливою умовою політичної стабільності, як відмічають експерти, є передбачуваність політики. Критерієм внутрішньополітичної стабільності є ступінь взаємопов'язаності інтересів різних соціальних груп суспільства, держави, окремих громадян. Виділяють три рівні внутрішньополітичної стабільності: 1) стабільність влади – відносна тривалість існування уряду, незмінність його основного складу; 2) стабільність політичного режиму – збереження існуючої політичної і

соціальної системи, еволюційний характер політичної ситуації, відсутність політичного насилля; 3) стабільність суспільства – збереження територіальної цілісності держави, забезпечення особистої безпеки і добробуту громадян, покращення стану навколишнього середовища, підтримка демографічного балансу [3, с. 227].

Якщо соціально–політична ситуація у країні кризова, то громадяни демонструють підвищену чутливість до політичних питань, а їх вибір може бути більш емоційним, ніж раціональним. У випадку домінування стабільних соціально–політичних відносин вибір громадян має як правило більш виважений, традиційний характер, а їх активність під час електоральної кампанії може бути недостатньо високою. Це пов'язано з тим, що громадяни впевнені у подальшому курсі соціально–політичного та економічного розвитку країни й проявляють соціальну апатію.

Продовжуючи вищезначену логіку О. Свідерська зазначає, що стійка, конструктивна масова політична поведінка зазвичай спостерігається у стабільних суспільствах. Однак ці властивості не дозволяють характеризувати таку поведінку як активну, швидше навпаки: громадяни йдуть на вибори, беруть участь у референдумах як політично слухняні особи. У них немає потреби брати активну участь у діяльності громадських об'єднань, рухів, політичних партій тощо, оскільки вони не пропонують радикальних змін, а громадяни зосереджують свою активність на неполітичних інтересах. Навпаки, нестабільні суспільства позначені глибокими соціально–економічними, політичними, духовними зламами та трансформаціями, характеризуються або високою політичною активністю громадян, або ж глибокою апатією та соціальною аномією. Перша передуює радикальним політичним змінам, коли громадяни покладають на них величезні очікування та сподівання. Друга, навпаки пов'язана з кризою цих очікувань та втратою віри у зміни на краще. Інтерес до політики як сфери життя суспільства різко знижується, що негативно впливає й на прояви масової політичної поведінки [4, с. 289].

Окрім загальної соціально–політичної ситуації у країні політичний вибір суб'єкта визначається конфігурацією політичних сил, яка склалася у даний період часу. На здійснення політичного вибору громадянина з різним ступенем інтенсивності впливає діяльність політичних партій та рухів, громадських організацій, окремих політичних лідерів тощо.

Для демократичної держави діяльність політичних сил, їх рейтинг, позиція щодо суспільно–важливих питань, доступність до владних ресурсів є потужними важелями впливу на політичний вибір громадян. Разом з тим, для молодих демократій, України зокрема, притаманний низький авторитет партій у суспільстві, громадяни в першу чергу орієнтуються на лідерів певних політсил, а не на їх програми, ідеологічні постулати.

Узагальнюючи різноманітні точки зору, Н. Пробийголова констатує, що процес формування

політичного вибору наших громадян не залежить від партійних механізмів. До того ж маси діють лише в результаті наявності спільного інтересу будучи підготовленими, відповідним чином консолідованими, а також під впливом певного емоційного стану. Масова свідомість потребує спрощення складної картини політичних процесів, які відбуваються в суспільстві. Частина дослідників особливу увагу звертають на надто велику міфологізацію політичного, духовного життя українського суспільства. Наголошують, що при виборі кандидата наші люди керуються міфами і архетипами, які були ввібрані з молоком матері і є частиною нашої ментальності [5].

У розвинутих демократіях конфігурація політичних сил, визначається їх ідеологічною спорідненістю та співпадінням (або неспівпадінням) політичних інтересів. В свою чергу, громадяни враховують принципові ідеологічні позиції певних партій, здійснюючи політичний вибір.

Згідно дослідженню Ю. Біденко загальна модель впливу ідеологічних детермінант на політичний процес залежить щонайменше від двох основних параметрів – типу політичного режиму та стадії політичного процесу. Міра й форма впливу ідеологічних детермінант залежить від політичного режиму – у тоталітарних суспільствах ідеологія панує над політичним процесом та практично визначає його, а в умовах демократичної системи вона створюється та функціонує у конкурентному середовищі, реалізується в якості програм політичних партій, пріоритетів урядової політики, або стає одним з фільтрів прийняття політичних рішень. В авторитарних державах ідеологічна детермінація відіграє вторинну роль порівняно з інтересами правлячої групи, харизмою лідера або традиціоналістським чи релігійним обґрунтуванням режиму [6, с. 10–11].

Отже, політичний вибір громадянина у демократичній країні буде залежати від того наскільки запропонована політсилами програма, ідеологічні принципи відповідають його інтересам та переконанням.

Разом з тим, на різних стадіях політичного процесу ідеологічна детермінація також має неоднакове значення. Якщо на етапі створення та конституційного оформлення держави її ідеалістичний проект має найважливіше значення, то в умовах стабільного функціонування політики роль ідеології як такої (та окремих політичних ідеологій зокрема) може бути латентною. При наявності кризи ідеологічна детермінація залежить від низки інших соціальних чинників, але вона здатна консолідувати політиків та суспільство навколо проблеми подолання кризових явищ. При більш масштабних колапсах політики та економіки, як правило, виникають нові політико–ідеологічні рухи, що за умов фіаско існуючих ідеологій, втрати ними суспільної підтримки можуть спричинити повалення кризового режиму та побудову нової або переформатування існуючої політичної системи на основі альтернативних ідеологем [7, с. 101].

Можна констатувати, що позиціонування політичних суб'єктів у політичному полі країни створює для громадянина ситуацію вибору, якість якого буде залежати від низки чинників: чіткого усвідомлення громадянином власних інтересів як основи раціонального вибору; наявності вичерпної, об'єктивної інформації у суб'єкта вибору щодо програми та діяльності політичної сили; якісної комунікації між громадянами і політсилою, наприклад, наявності у партії ресурсів для донесення власної позиції до виборців; вміння громадянина відстоювати свій вибір на різних етапах політичного процесу.

Аналізуючи особливості впливу конфігурації політичних сил на політичний вибір громадян України, необхідно зауважити, що даний процес утруднюється ідеологічною невизначеністю (або мімікрією) деяких політсил, недостатньою структурованістю політичного поля нашої країни, низьким рівнем поінформованості наших співвітчизників про справжні інтереси та особливості діяльності політичних партій тощо.

З точки зору Л. Павлової, зростаюча кількість політичних партій України, розмитість їхніх ідеологічних орієнтирів, складність пошуку чітких світоглядних зв'язків між загальнонаціональними цінностями та цінностями певних соціальних груп ускладнює застосування інформаційної складової передвиборних програм аж до нівелювання їхнього значення на сучасному етапі розвитку українського політикуму. Передвиборні програми є лише формальним атрибутом суб'єкта виборчого процесу. Крім того, виборцям важко зробити усвідомлений виважений вибір, коли існує велика кількість політичних партій та виборчих блоків з невиразними передвиборними програмами [8].

Окрім проаналізованих вище зовнішніх чинників політичного вибору, не можна залишати поза увагою такий важливий фактор самовизначення громадян як політичні традиції.

Політична традиція кожної держави глибоко детермінована чинниками формування і внутрішнього розвитку системи політико-владних зв'язків. Також політична традиція впливає на характер формування державних і громадських інститутів, а, отже, – визначає напрям і темп соціальних процесів всередині держави [9, с. 135]. Саме тому, здійснюючи політичний вибір громадяни як свідомо, так і до певної міри несвідомо (стереотипно) діють в межах усталених традицій.

По суті політичні традиції полегшують вибір громадян, закладають норми й цінності, що забезпечують стабільність й прогнозованість політичної системи. Для того щоб зрозуміти особливості впливу політичних традицій на політичний вибір громадян необхідно навести їх основні ознаки [10, с. 375]:

– сакральність: явище традиції не можливо уявити без методологічного концепту, що підтримував би його на доцільному рівні, визначав його важливість і регламентував необхідність дотримання і сповідування. Саме

ця характеристика наділяє поняття традиції фундаментальним сенсом, слідувати якому варто, посилаючись лише на метафізичні умовності й ознаки. Отже, традиція у рамках історично сформованих суспільств постає явищем сакральним та єдиновірним;

– дієвість: політична традиція завжди спрямована у напрямку мотивації індивіда, визначення регламентуючих критеріїв стосовно його діяльності та взаємодії й з іншими суб'єктами політико-правової сфери, і з соціумом загалом. Дієвість обумовлює не лише змістовий аспект традиції, а й регламентує поле функціонального життя члена системи;

– авторитарність: значення традиційних принципів та установок прийнято розглядати через історичний аналіз, який засвідчує їхню значущість і фундаментальність на певних часових відрізках у житті громади. Ці установки в процесі постійної регламентації їх важливості та необхідності трансформуються і вбирають певну частину авторитаризму, а саме починають сприйматися «на віру», як єдиний успішний шлях подолання суперечностей або вирішення проблеми;

– універсальність: традиція як соціокультурний феномен впливає на всі ланки діяльності різноманітних систем, зокрема і політичної. Норми та принципи, котрі співіснують у ній, виступають загальними та можуть підлягати найрізноманітнішому трактуванню. Традиція – універсальна за своїм характером, вона поєднує категорично відмінні елементи, що лише в своїй сукупності постають значимим явищем;

– вибірковість: політична традиція постає вагомим явищем тільки в аспекті постійної культурної трансформації та модифікації відповідно до своїх історичних вимог. Отже, можна стверджувати, що основу традиції складають лише елементи, які пройшли апробацію часом, а як наслідок відбувся процес культурної селекції;

– ціннісний аспект: розуміння ментальних особливостей і детермінант розвитку конкретно визначеної спільноти можливий лише через процес охоплення аксіологічних установок, котрі побутують всередині неї [11, с. 32]. Аналіз комплексу традиції, що формують світогляд пересічного індивіда, дає змогу констатувати про цінності та моральні норми, які панують всередині політико-владної системи.

В свою чергу В. Кириченко, характеризуючи політичні відносини у нашій державі підкреслює, що феноменом українського соціокультурного простору є несформованість політичної традиції як такої. Порівняно з політичними системами країн Заходу, де існує історична традиція політичної діяльності, на політичній арені України з періодичністю в п'ять років з'являються і зникають політичні об'єднання. Щоправда, зникають їхні назви та ідейні переконання – не зникають люди, які можуть протягом свого політичного життя стояти «як по праву, так і по ліву руку короля». Віддаючи свій голос за політичну партію, людина намагається ототожнити себе із соціальною

групою, яка вже має певні можливості чи ресурси та може реально щось змінити чи долучитися до боротьби за громаду. У людей на підсвідомому рівні зберігається прагнення до об'єднання із сильною більшістю, лідер якої буде відстоювати їхні інтереси та персонально відповідає за «щасливе майбутнє». Результати соціологічних опитувань напередодні виборів оприлюднюються для того, щоб зорієнтувати цільову аудиторію на певну більшість, яка відображає інтереси окремих груп населення. Не визначившись у політичних уподобаннях, частина населення в останній момент може зробити свій вибір на користь політичної більшості, яка буде привабливою лише тому, що підсвідомо асоціюється із «силою» (фізичною, економічною, психологічною), яка здатна стати на захист особистих інтересів пересічних громадян, – порівняно з «меншістю», яка може сприйматися як захищена і вразлива. Свобода волі для пересічних людей – це насамперед можливості та права; незначна частина людей усвідомлює, що можливості передбачають ще й обов'язки. Страх перед обов'язками змушує людей перекладати увесь тягар своєї долі на чужі плечі. Загальна невизначеність у суспільстві залишає людям останню надію на те, що прийде «хтось», хто зробить їхнє життя кращим; люди звикають жити думкою про «недалеке колись», у якому буде краще, ніж сьогодні. Віра в «щасливу долю» формує ставлення до політичного вибору як своєї лотереї, у якій удача може нарешті усміхнутися, і якщо цього не трапляється – суспільна маса в чергове вірить, що нова влада буде кращою, ніж попередня, а новий «месія» нарешті зробить їх щасливими.

На нашу думку, українське суспільство поступово вчиться робити раціональний вибір, перевіряти інформацію, тиснути на політиків у правовий спосіб, вимагаючи від них виконання передвиборчих обіцянок. Можна стверджувати, що стійкі, демократичні традиції у царині політичного вибору в Україні знаходяться на стадії формування.

Процедура політичного вибору – це складний феномен, розуміння якого передбачає як аналіз зовнішніх факторів, так і внутрішніх (рівень політичної свідомості та культури особистості, політичні уподобання, мотиви, очікування тощо) чинників політичного вибору.

Як відомо, в процесі політичної соціалізації людина інтеріоризує певні ідеї, стереотипні форми суспільної поведінки, навички захисту власних інтересів та прав, діючи у межах політичної культури соціуму та соціальної групи до якої вона належить. В результаті взаємодії з соціумом особистість формує власну політичну культуру та політичну свідомість, які визначають характер її політичного вибору.

У науковій літературі зазначається, що політична свідомість – це система теоретичних і повсякденних знань, оцінок, настроїв і почуттів, за допомогою яких відбувається усвідомлення політичної сфери соціальними суб'єктами –

індивідами, групами, класами, спільнотами [12, с. 481].

Фактично рівень розвитку політичної свідомості та політичної культури соціального суб'єкта визначає якість та особливості його політичного вибору.

На переконання фахівців, політична свідомість формується тоді, коли особистість усвідомлює свою групову належність та ідентичність, неможливість реалізації інтересів без участі в певних відносинах з політичною владою, а також громадянський статус суб'єкта, наділеного правами, свободами, можливостями впливати на владу. Політична свідомість формується шляхом: критичного осмислення соціально-політичної дійсності, узагальнення наявної інформації; усвідомлення мети партійного чи політичного руху, приєднання до оцінок і норм уже сформованого політичного руху; емоційної переконаності в справедливості певних політичних ідеалів. В свою чергу, політична культура – це сукупність стійких форм політичної свідомості й поведінки, а також характеру та способів функціонування політичних інститутів у межах певної політичної системи, які виявляються в діяльності суб'єктів політичного життя суспільства. Політична культура є складовою політичної системи й відіграє надзвичайно важливу роль у її функціонуванні. Вона впливає на розвиток політичних інститутів, зумовлює політичну поведінку широких мас. Стійкість і життєздатність будь-якої політичної системи залежить від ступеня відповідності її цінностей цінностям політичної культури більшості громадян [13, с. 80–81].

Отже, політична культура є поняттям більш ширшим, ніж політична свідомість. Саме тому політична культура громадянина, соціальної верстви, суспільства в цілому, це те світоглядно-ментальне тло, яке детермінує політичний вибір всіх суб'єктів соціального простору.

Глибина розвитку компонентів політичної свідомості соціального суб'єкта визначає рівень його політичної освіченості та зрілості політичної культури в цілому. Звичайно, політичні знання, уявлення – відносні, як і людські знання взагалі. Нерідко вони мають різну ступінь адекватності реальному стану речей, оскільки ґрунтуються не лише на об'єктивних фактах, а й на домислах, неперевіреній інформації, необґрунтованих, упереджених теоріях тощо. Це зумовлює і незрілість політичної культури в суспільстві, необхідність її підвищення та збагачення [14, с. 79–80]. Відповідно від зрілості політичної свідомості й політичної культури конкретного суб'єкта залежить ступінь раціональності, виваженості та адекватності його політичного вибору.

Розвиненість політичної свідомості та політичної культури особистості як правило залежить від її потреб та інтересів, рівня освіти, включеності у суспільно-політичну діяльність тощо. Весь комплекс вищеперерахованих чинників детермінує політичну свідомість суб'єкта і як наслідок його політичний вибір у конкретних суспільно-політичних умовах.

Науковці стверджують, оскільки політична свідомість формується і функціонує в процесі життєдіяльності суспільства, його політичних інститутів і суб'єктів політики, то вона тісно пов'язана з реальними потребами й інтересами громадян, а тому досить динамічна, залежна від впливу різноманітних факторів – як позитивних, так і негативних. Реальні політичні відносини є першоджерелом формування й функціонування політичної свідомості. Тому першим рівнем духовного відображення політичного життя є емпірична політична свідомість, яка базується на безпосередньому практичному досвіді суб'єкта. Емпірична й буденна політична свідомість, як правило, відображають лише поверхневі процеси, не проникаючи в їхні сутнісні характеристики. Особливостями емпіричної й буденної політичної свідомості є її суспільно–психологічна вираженість через почуття, настрої, емоції, імпульсивність, гостроту сприймання політичних процесів і подій [15, с. 106].

Відповідно особистість для здійснення адекватного політичного вибору має намагатися еволюціонувати від буденного рівня політичної свідомості до теоретичного, досліджуючи наукові джерела, беручи до уваги коментарі експертів. Як зазначалося вище, суто емпіричний рівень розвитку політичної свідомості має значне емоційне забарвлення, характеризується несистемністю, але в той же час він є органічним доповненням до теоретичних знань особистості про політичну сферу. Можна констатувати, що політичний вибір суб'єкта має бути квінтесенцією емпіричного та теоретичного рівнів політичної свідомості.

В свою чергу, політична культура через виконувани нею функції обумовлює формування політичної картини світу суб'єкта та визначає детермінанти його політичного вибору як складного внутрішньо–особистісного процесу. До найбільш значущих функцій політичної культури, які чинять безпосередній вплив на політичний вибір особистості фахівці відносять такі: соціалізаційна (визначення базових умінь, характеристик і рис особистості, необхідних для реалізації її інтересів, громадянських прав та функцій у політичній взаємодії); ідентифікаційна (забезпечення умов для реалізації потреби індивіда в груповій належності, сприйнятті й обстоюванні політичних ідеалів своєї групи); адаптаційна (вироблення механізмів пристосування до мінливої політичної реальності); регуляторна (вибір моделі соціалізації, визначення процесуальних аспектів взаємодії на основі прийнятих у межах політичної культури норм і правил); комунікаційна (забезпечення взаємодії суб'єктів соціалізації на основі загальноприйнятих уявлень, символів, стереотипів тощо); ціннісно–сміслова (детермінація політичної взаємодії і окреслення простору конструювання політичної картини світу ідеалами та цінностями політичної культури) [16].

Важливим елементом політичної культури та політичної свідомості особистості є політичні цінності, які складають основу процедури

оцінювання нею різноманітних суспільно–політичних подій та визначення свого ставлення до них. Зокрема, Н. Ісхакова підкреслює, що політичні цінності є невід'ємною частиною політичної культури суспільства, що віддзеркалюються в політичній свідомості та є важливим джерелом політичної соціалізації особистості [17, с. 91]. Під політичними цінностями науковці розуміють не тільки ідеали, а й чітко описані норми, узаконені настанови, яких потрібно дотримуватися. Політичні цінності не можуть сприйматися безпосередньо. Але певні політичні ціннісні ідеали можуть мати предметне втілення. Такі політичні ідеали можна назвати політичними нормами, які вводять у структуру мотивації особистості додатковий досвід і колективні пріоритети, на основі яких людина вносить корективи в свої ціннісні орієнтації. Нормативна система жорсткіше, ніж ціннісна, детермінує діяльність людей. Функціональні відмінності між політичними нормами і політичними цінностями полягають у тому, що останні є критеріями орієнтації в світі, тоді як норми належать переважно до способів досягнення мети. Такі політичні ідеали, як свобода особистості, конституціоналізм, правова держава, розподіл влади, громадянське суспільство та інші, до яких суспільство йшло впродовж багатьох століть, сьогодні зафіксовані в політичних легітимних нормах, які регулюють поведінку громадян у демократичних суспільствах. Регулювання суспільних відносин за допомогою політичних норм означає встановлення визначених оптимальних, з погляду суспільства, меж поведінки її учасників. Адже політичні норми регулюють політичні взаємовідносини класів, націй, політичних організацій, визначають діяльність держави [18, с. 95].

Нааявність у політичній культурі та свідомості громадянина певних політичних цінностей та ідеалів обумовлює його політичні уподобання, мотиви, очікування, що у кінцевому підсумку детермінує його політичний вибір. З цього приводу Г. Артьомов стверджує, що мотивація є комплексом різнорідних, проте пов'язаних між собою внутрішніх переконань людини, які спонукають її до активної дії в конкретному напрямку. Дослідник виокремлює такі різновиди переконань як домінуючі (центральні) та периферійні. В структурі мотивації електорального вибору, Г. Артьомов виділяє емоційні, раціональні та оціночні елементи. До емоційних відносяться мотиви, які базуються на відчуттях (симпатії/антипатії, надії/сумніву, захоплення/розчарування), які виникають у виборців в результаті спостереження за поведінкою кандидатів і спілкування з ними. Раціональними можна вважати елементи мотивації, засновані на очікуванні певної поведінки кандидата, що зумовлене знаннями програми кандидата чи партії. Ціннісними елементами мотивації електорального вибору можна вважати ті, які засновані на думці виборця про значущі якості кандидата [19].

Політичні уподобання, мотиви та очікування особистості визначають ступінь її зацікавленості

у громадсько-політичному житті держави, формують траєкторію її політичної поведінки. Вочевидь, через рівень власної зацікавленості людина усвідомлює потрібність та важливість певних суспільних благ, ефективність державних інститутів, а відтак і формує певне ставлення до них. В цьому випадку інтереси людини посідають основне місце серед мотивуючих чинників. Вони визначають політичну поведінку особи, що відображається на її політичній участі в житті власної держави [20, с. 347]. Разом з тим політичні мотиви, уподобання та очікування особистості мають вікову, класову, гендерну, національно-етнічну, релігійну та іншу обумовленість. Зокрема, аналізуючи самоідентифікаційні процеси серед українського студентства М. Сидоркіна виявила, що такий фактор як «мотивація досягнення та задоволення від суспільно-політичної участі» серед даної категорії населення є домінуючим у визначенні пріоритетів суспільної активності. При чому цей фактор впливає на схильність до самоідентифікації молоді з такими комплексами пропозицій у дискурсі, які відображають проактивну, громадсько зрілу позицію, та передбачають готовність до єднання з іншими заради відстоювання спільних суспільно-політичних інтересів. Мотиваційним чинником, який здійснює вплив на найбільшу кількість самоідентифікаційних факторів виявився такий – «мотивація громадянської відповідальності». Цей фактор є визначальним у плані того, чи буде молода людина схильна до самоідентифікації, в основі якої лежить громадянська відповідальність та суб'єктність (у випадку, якщо відповідна мотивація є розвиненою), чи навпаки – буде схильною до перекладання відповідальності на інших суб'єктів політичної взаємодії. Несформованість цієї мотивації є одним із чинників формування відчужено-розчарованої політичної самоідентифікації, в тому числі й зневіри у доцільність єднання з іншими громадянами заради відстоювання власних або спільних суспільно-політичних інтересів, схильності до пасивної громадянської позиції, відсутності патріотизму, політичної безпринципності [21, с. 265].

Політичні мотиви, уподобання та очікування особистості можуть трансформуватися в залежності від змін у соціумі, появи нових життєвих інтересів, пріоритетів та цінностей, що у свою чергу призведе до виникнення нової конфігурації політичного вибору.

Фахівці констатують, що поява нових потреб та інтересів у вітчизняному соціумі, що сьогодні артикулюються громадянами, та прагнення останніх впливати на процес прийняття рішень у суспільстві зумовили виникнення нових форм політичної діяльності та участі, нових колективних акторів, а також нових сфер для реалізації громадянських ініціатив. Окремі дослідники у цьому контексті фіксують зміну «патернів представництва і участі» або, за К. Манхеймом, «фундаментальну демократизацію суспільства», коли «все більше активізуються ті верстви та

групи, які до цього часу відігравали у політичному житті лише пасивну роль». Такого залучення має до свідомої кваліфікованої участі у справах держави й суспільства вимагає сама логіка розвитку всесвітньо-історичного процесу, потреби індустріального, а потім і постіндустріального суспільства [22, с. 288].

В якості прикладу зазначимо, що євро-інтеграційні очікування частини населення України стали мотивами для їх активної політичної діяльності, зміни політичних уподобань та політичної поведінки. Розчарування у діях влади й невинуваті очікування призвели до двох українських Майданів як акцій громадянської незгоди з політичним курсом влади. Фактично індивідуальна мотивація політичного вибору стала потужним підґрунтям для колективних дій наших співвітчизників.

Революція гідності стала вираженням кардинальних змін у світогляді громадян України. Вона стала можливою зокрема й тому, що частина громадян усвідомила важливість демократичних цінностей та свобод й була готова боротися за них.

Список використаних джерел

1. Казміренка, ВП., ред., 2008. 'Інтеграційні процеси в суспільстві та політичний вибір особистості: Монографія', К.: Міленіум, 360 с.
2. Походенко, СВ., 2012. 'Політичний вибір особистості як предмет психологічного дослідження', *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, Вип.37, с.28–32.
3. Лук'янова, ВВ., 2015. 'Політичний ризик у функціонуванні суб'єктів підприємницької діяльності', *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, №2 (2), с.226–230.
4. Свідерська, О., 2013. 'Масова політична поведінка у індивідуалізованому суспільстві', *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, Вип.3, с.286–294.
5. Пробийголова, НВ., 2013. 'Електоральна міфологія в структурі політичної діяльності', *Політологічні записки*, №7. [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_14
6. Біденко, ЮМ., 2009. 'Ідеологічні детермінанти політичного процесу (державний та глобальний виміри): автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»', Х., 18 с.
7. Дьоміна, ОС., 2015. 'Політико-правові цінності як детермінанти політичного процесу: структурно-функціональний аналіз', *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*, Вип.18, с.98–102.
8. Павлова, ЛІ., 2012. 'Електоральні уподобання громадян як основний чинник формування стратегій виборчих кампаній в сучасній Україні', *Політологічні записки*, №6. [online] Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_15
9. Лясота, А., 2005. 'Політичні традиції у забезпеченні динамічної рівноваги політичної системи', *Грані: наук.-теорет. і громадсько-політ. альманах*, №2 (40), с.133–138.
10. Хоменко, В., 2015. 'Теоретико-методологічні засади дослідження політичної традиції як соціокультурного феномену', *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, Вип.7, с.373–380.
11. Усаченко, Л., 2008. 'Історичний розвиток поняття «громадянське суспільство» як свідчення сутнісної еволюції його взаємовідносин з державною владою», *Стратегічні пріоритети*, №3, с.28–33.
12. Кириченко, ВВ., 2015. 'Політичний вибір студентської молоді: формування позицій «за» і «проти»', *Проблеми політичної психології: зб. наук. праць*, К.: Міленіум, Вип.2 (16), с.349–360.

13. Шляхтун, ПП., 2002. 'Політологія (теорія і історія політичної науки): [підруч.]', К.: *Либідь*, 576 с.

14. Сервешкий, ІВ., Редька, ВВ., 2012. 'Проблеми формування політичної свідомості громадян в умовах демократичного суспільства', *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, №1 (3), с.78–83.

15. Дембицька, НМ., 2003. 'Когнітивний аспект політичної свідомості нового покоління', *Соціальна психологія*, №1, с.87–100.

16. Буш, КА., 2013. 'Специфіка прояву політичної свідомості сучасної української молоді', *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*, Вип.12, с.103–110.

17. Жадан, ІВ., 2011. 'Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді', *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць*, К.: *Міленіум*, Вип.12. [online] Доступно: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm

18. Ісхакова, НГ., 2006. 'Особливості процесу політичної соціалізації в умовах трансформації політичної системи України', *Нова парадигма*, Вип.53, К.: *Від-во НПУ імені М. П. Драгоманова*, с.83–95.

19. Лещенко, СВ., 2007. 'Роль ціннісно-нормативної системи у політичній соціалізації суспільства', *Нова парадигма*, Вип.72, К.: *Від-во НПУ імені М. П. Драгоманова*, с. 89–98.

20. Артемов, Г. 'Мотивація електорального вибору', *Політичний аналіз. Доклади Центра емпіричних політичних досліджень СПбГУ*. [online] Доступно: <http://library.sociology.kharkov.ua/books/politanaliz/01.html>

21. Лаврук, ІМ., 2016. 'Чинники структурної взаємодії у виборчому процесі', *Гілея: науковий вісник*, Вип.111, с. 347–350.

22. Сидоркіна, МЮ., 2015. 'Вплив мотивації політичної взаємодії на політичну самоідентифікацію студентської молоді', *Психологічні науки: проблеми і здобутки*, Вип.8, с.254–269.

References

1. Kazmirenka, VP., red., 2008. 'Integracijni procesy v suspil'stvi ta politychnyj vybir osobystosti: Monografija (Integration processes in society and political choice of personality: Monograph)', K.: *Milenum*, 360 s.

2. Pohodenko, SV., 2012. 'Politychnyj vybir osobystosti jak predmet psykologichnogo doslidzhennja (Political choice of personality as a subject of psychological research)', *Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serija 12: Psyhologichni nauky*, Vyp.37, s.28–32.

3. Luk'janova, VV., 2015. 'Politychnyj ryzkyk u funkcionuvanni sub'jektiv pidpryjemny'koi' dijal'nosti (Political risk in the functioning of business entities)', *Visnyk Hmel'nyts'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, №2 (2), s.226–230.

4. Sviders'ka, O., 2013. 'Masova politychna povedinka u individualizovanomu suspil'stvi (Mass political behavior in an individualized society)', *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija filozofs'ko-politologichni studii*, Vyp.3, s.286–294.

5. Probygolova, NV., 2013. 'Elektoral'na mifologija v strukturі politychnoi' dijal'nosti (Electoral mythology in the structure of political activity)', *Politologichni zapysky*, №7. [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_14

6. Bidenko, JuM., 2009. 'Ideologichni determinanty politychnogo procesu (derzhavnyj ta global'nyj vymiry): avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: spec. 23.00.02 «Politychni instytuty ta procesy» (Ideological determinants of the political process (state and global dimensions): author's abstract. dis ... Candidate political sciences: special 23.00.02 «Political Institutions and Processes»)', H., 18 s.

7. D'omina, OS., 2015. 'Polityko-pravovi cinnosti jak determinanty politychnogo procesu: strukturno-funkcional'nyj analiz (Political and legal values as determinants of the political process: structural and functional analysis)', *Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Dragomanova. Serija 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannja social'no-politychnyh dyscyplin*, Vyp.18, s.98–102.

8. Pavlova, LI., 2012. 'Elektoral'ni upodobannja gromadjan jak osnovnyj chynnyk formuvannja strategij vyborchyh kampanij v suchasnij Ukraїni (Electoral preferences of citizens as the main

factor in the formation of electoral campaign strategies in modern Ukraine)', *Politologichni zapysky*, №6. [online] Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_15

9. Ljasota, A., 2005. 'Politychni tradycii' u zabezpechenni dynamichnoi' rinvnogy politychnoi' systemy (Political traditions in ensuring the dynamic balance of the political system)', *Grani: nauk.–teoret. i gromads'ko-polit. al'manah*, №2 (40), s.133–138.

10. Homenko, V., 2015. 'Teoretyko-metodologichni zasady doslidzhennja politychnoi' tradycii' jak sociokul'turnogo fenomenu (Theoretical and methodological principles of the study of political tradition as a socio-cultural phenomenon)', *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija filozofs'ko-politologichni studii*, Vyp.7, s.373–380.

11. Usachenko, L., 2008. 'Istorychnyj rozvytok ponjattja «gromadjans'ke suspil'stvo» jak svidchennja sutnisnoi' evolvucii' jogo vzajemovidnosyn z derzhavnoju vladouju (Historical development of the concept of «civil society» as evidence of the essential evolution of its relationship with state power)', *Strategichni priorytety*, №3, s.28–33.

12. Kyrychenko, VV., 2015. 'Politychnyj vybir students'koi' molodi: formuvannja pozycii' «za» i «proty» (Political choice for student youth: forward and against forces)', *Problemy politychnoi' psykologii*: zb. nauk. prac', K.: *Milenum*, Vyp.2 (16), s.349–360.

13. Shljahtun, PP., 2002. 'Politologija (teorija i istorija politychnoi' nauky): [pidruch.] (Political science (theory and history of political science): [textbook])', K.: *Lybid'*, 576 s.

14. Servec'kyj, IV., Red'ka, VV., 2012. 'Problemy formuvannja politychnoi' svidomosti gromadjan v umovah demokratychnogo suspil'stva (Problems of formation of political consciousness of citizens in the conditions of a democratic society)', *Jurydychnyj chasopys Nacional'noi' akademii' vnutrishnih sprav*, №1 (3), s.78–83.

15. Dembyc'ka, NM., 2003. 'Kognityvnyj aspekt politychnoi' svidomosti novogo pokolinnja (Cognitive aspect of the political consciousness of the new generation)', *Social'na psykologija*, №1, s.87–100.

16. Bush, KA., 2013. 'Specyfika projavu politychnoi' svidomosti suchasnoi' ukrai'ns'koi' molodi (Specificity of manifestation of political consciousness of modern Ukrainian youth)', *Mizhnarodnyj naukovyj forum: sociologija, psykologija, pedagogika, menedzhment*, Vyp.12, s.103–110.

17. Zhadan, IV., 2011. 'Metodologichni zasady doslidzhennja vzajemodii' sub'jektiv politychnoi' socializacii' jak chynnyka strukturuvannja politychnoi' kartyny svitu students'koi' molodi (Methodological principles of studying the interaction of subjects of political socialization as a factor of structuring the political picture of the world of student youth)', *Problemy politychnoi' psykologii' ta i'i'rol' u stanovlenni gromadjanyna Ukraїns'koi' derzhavy: Zb. nauk. prac'*, K.: *Milenum*, Vyp.12. [online] Dostupno: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm

18. Ishakova, NG., 2006. 'Osoblyvosti procesu politychnoi' socializacii' v umovah transformacii' politychnoi' systemy Ukraїny (Features of the process of political socialization in the conditions of transformation of the political system of Ukraine)', *Nova paradygma*, Vyp.53, K.: *Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova*, s.83–95.

19. Leshhenko, SV., 2007. 'Rol' cinnisno-normatyvnoi' systemy u politychnij socializacii' suspil'stva (The role of value-normative system in the political socialization of society)', *Nova paradygma*, Vyp.72, K.: *Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova*, s. 89–98.

20. Artemov, G. 'Motivacija jelektoral'nogo vybora (Electoral Choice Motivation)', *Politicheskij analiz. Doklady Centra jempiricheskikh politicheskikh issledovanij SPb GU*. [online] Dostupno: <http://library.sociology.kharkov.ua/books/politanaliz/01.html>

21. Lavruk, IM., 2016. 'Chynnyky strukturnoi' vzajemodii' u vyborchomu procesi (Factors of structural interaction in the electoral process)', *Gileja: naukovyj visnyk*, Vyp.111, s. 347–350.

22. Sydorkina, MJu., 2015. 'Vplyv motyvacii' politychnoi' vzajemodii' na politychnu samoidentyfikaciju students'koi' molodi (Influence of motivation of political interaction on political self-identification of student youth)', *Psyhologichni nauky: problemy i zdobutky*, Vyp.8, s.254–269.

* * *